

EWA GELLER*
Uniwersytet Warszawski

Współczesne metody filologiczne w interpretacji żydowskich dokumentów osobistych

Streszczenie

W badaniach naukowych wykorzystujących tradycyjne dokumenty osobiste zasadniczo stosuje się dwa podejścia: tzw. metodę biograficzną oraz metodę filologiczną. Badacz dziejów Żydów polskich odwołujący się do źródeł osobistych, napotykając na wiele trudności związanych z materialnym pozyskaniem i odczytaniem takich dokumentów, musi dodatkowo obrać jedną z metod i konsekwentnie oraz świadomie ją stosować, aby wykazać zasadność wyprowadzania na podstawie jednostkowych historii osobistych wniosków i generalizacji dotyczących epok, zjawisk, trendów kulturowych czy postaw całych grup społecznych. W artykule przypomniano zasady i zakres stosowania metody filologicznej w oparciu o kanoniczny model funkcji języka Karla Bühlera (*das Organonmodell*) oraz przedstawiono kilka nowoczesnych narzędzi tekstologicznych i (pragm)lingwistycznych, które poszerzają granice tradycyjnie pojmowanej metody filologicznej, pozwalając na bardziej zobiektywizowaną interpretację dokumentu osobistego.

Słowa kluczowe

dokumenty osobiste, metoda biograficzna, metoda filologiczna, funkcje języka według Karla Bühlera, pakt autobiograficzny, lingwistyka tekstu, tekst, nadawca, odbiorca, akty mowy, jidysz jako język dziedziczony

* Kontakt z autorką: e.geller@uw.edu.pl

Zarys problemu

Posługiwanie się dokumentami osobistymi jako źródłem nowoczesnych badań społecznych, kulturoznawczych czy historycznych, mimo swojej ponad stuletniej tradycji zapoczątkowanej na świecie – przypomnijmy – przez twórcę polskiej socjologii Floriana Znanieckiego nadal sprawia spore problemy i budzi kontrowersje¹. Choć metoda ta przeżywa ostatnio swoisty renesans, długa jest lista trudności związanych z tą formą badań przejętą przez inne gałęzie humanistyki bezpośrednio z nowoczesnej socjologii. Listę tę otwiera zasadnicze zakwestionowanie metod jakościowych opartych wyłącznie na interpretacji i intuicji badacza². Inny problem stanowi pozyskiwanie przydatnych dokumentów osobistych oraz weryfikacja ich autentyczności i wiarygodności. Ważną kwestią jest to, czy każdy tzw. dokument zastany, na który badacz natrafia przypadkowo, jest wartościowy poznawczo. Dotyczy to zwłaszcza kultur i języków dawnych lub zanikających, w tym także kultury aszkenazyjskiej Żydów wschodnioeuropejskich, będących przedmiotem obecnych rozważań. Rodzi się wówczas pytanie, czy przez sam fakt bycia dokumentem osobistym każdemu odnalezionemu świadectwu minionej epoki należy się uwaga i praca badacza? Na ile istotny jest tu i od jakiego momentu zaczyna decydować czynnik kwantytatywny, tj. z jednej strony ilość dostępnych dokumentów, z drugiej dystans czasowy dzielący badacza od świadectwa, które wpadło w jego ręce? Kto i na jakiej podstawie ma ocenić wartość poznawczą dokumentu, pamiętając o przypadkowości jego materialnego przetrwania?

¹ Chodzi tu o tzw. metodę dokumentów osobistych nazywaną obecnie metodą biograficzną. Za pierwszy przykład jej zastosowania jako metody jakościowej w nowoczesnych badaniach socjologicznych uznaje się publikację Wiliama I. Thomasa i Floriana Znanieckiego, *The Polish Peasant in Europe and America* (Boston: Gorham Press, 1918–1920 [wydanie polskie: *Chłop polski w Europie i Ameryce* (Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza 1976)], choć sami autorzy nie posłużyli się tą nazwą, mówiąc raczej o metodzie badawczej opartej na „indukcji analitycznej” dokumentów osobistych. Od tamtej pory powstało wiele publikacji poświęconych metodyce wykorzystania i badania dokumentów osobistych, por. zwłaszcza: Anna Giza-Poleszczuk, *Życie jako opowieść. Analiza materiałów autobiograficznych w perspektywie socjologii wiedzy* (Warszawa: Polska Akademia Nauk. Instytutu Filozofii i Socjologii, 1991); z nowszych publikacji m.in. Paulina Bednarz-Łuczewska, Michał Łuczewski, „Podejście biograficzne”, w: *Badania jakościowe. Metody i narzędzia*, red. Dariusz Jemielniak, t. 2 (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2012); Kaja Kazimierska, red., *Metoda biograficzna w socjologii. Antologia tekstów*, (Kraków: Nomos, 2012); Stanisław Juszczyk, *Badania jakościowe w naukach społecznych. Badania metodologiczne*, dostęp 20.06.2017, https://wydawnictwo.us.edu.pl/sites/wydawnictwo.us.edu.pl/files/badania_jakosciowe_-_czw_st.pdf. Co do początków i kontrowersji związanych z jej nazewnictwem i techniką interpretacji stosowaną w metodzie biograficznej por. Teresa Z. Sarleja, „Metoda biograficzna w pracy socjalnej”, *Nauczyciel i Szkoła* 18–19 (2003), 1–2: 307–316, dostęp 26.06.2017, [http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Nauczyciel_i_Szkola/Nauczyciel_i_Szkola-r2003-t1_2_\(18_19\)/Nauczyciel_i_Szkola-r2003-t1_2_\(18_19\)-s307-316/Nauczyciel_i_Szkola-r2003-t1_2_\(18_19\)-s307-316.pdf](http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Nauczyciel_i_Szkola/Nauczyciel_i_Szkola-r2003-t1_2_(18_19)/Nauczyciel_i_Szkola-r2003-t1_2_(18_19)-s307-316/Nauczyciel_i_Szkola-r2003-t1_2_(18_19)-s307-316.pdf).

² Więcej na temat krytyki subiektywizmu w metodach jakościowych, w tym w metodzie biograficznej, por. Stanisław Juszczyk, *Badania jakościowe w naukach społecznych. Szkice metodologiczne* (Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 2013), 38–91, 127–129.

Innym coraz bardziej istotnym problemem staje się pytanie genologiczne: co można dziś zaliczyć do gatunku dokumentu osobistego, co było nim dawniej, a co zdecydowanie nim nie jest i nie było. Wiemy intuicyjnie, jakiego typu teksty prototypowo zalicza się do tego gatunku: są to z pewnością autobiografia, pamiętnik, dziennik osobisty, list, wyznanie czy testament. Co jednak z obrzeżami tego pola pojęciowego? Jak zakwalifikować księgę rodzinną, gdzie odręcznie wpisywano daty narodzin i śmierci członków rodziny, świąteczną kartkę pocztową albo dedykację w darowanej książce? Zwłaszcza z dzisiejszej perspektywy próba odpowiedzi na to pytanie prowadzić może na manowce, gdyż wraz z dostępnością nowych technologii komunikacyjnych granice te jeszcze bardziej się rozmywają³. Gdzie przebiega linia odgraniczająca odnaleziony na strychu rękopis pamiętnika od internetowego bloga lub własnoręcznie spisana historię życia od współczesnego CV rozsyłanego w dziesiątkach egzemplarzy w ramach poszukiwania pracy? Czy i jak zakwalifikować dzisiejszy wyciąg z osobistego konta bankowego w odniesieniu do odręcznego spisu tygodniowych wydatków domowych sprzed pół wieku? Jaką rolę odgrywa tu medium: tekst pisany własnoręcznie, nagrany na dyktafon, wystukany na maszynie do pisania czy wreszcie tekst będący tworem komunikacji zapośredniczonej przez komputer? Choć rozstrzygnięcia te w niektórych kwestiach, ze zrozumiałych względów historycznych, nie odnoszą się bezpośrednio do kultury jidyszlandu, mają one jednak istotny wpływ na współczesną definicję dokumentu osobistego oraz jej rozciągłość i genologiczną pojemność również w odniesieniu do przeszłości. Nawet jeśli nie wszystkie zadane powyżej pytania są istotne dla współczesnego badacza osobistych tekstów spisanych w języku jidysz, powinien on być ich świadom⁴.

Wybór języka jako element znaczący tekstu

Dokumenty osobiste (nawet w najszerszym tego pojęcia rozumieniu) w języku jidysz zachowały się najczęściej, można by rzec – szczęśliwie, w kanonicznej postaci: pamiętników, listów, wspomnień, życiorysów i innych odręcznych zapisków lub drukowanych czy nagranych autonarracyjnych świadectw epoki. Nie trzeba zatem zajmować się pełnym wachlarzem

³ Tematykę tę w odniesieniu do bloga jako gatunku tekstu osobistego wobec formy tradycyjnej dziennika osobistego podejmuje np. Maciej Durkiewicz, „Z pogranicza genologii i semiotyki przedmiotów: uwagi o pojęciu gatunku tekstu w nowych mediach”, w: *Współczesne oblicza komunikacji i informacji. Problemy, badania, hipotezy*, red. Ewa Głowacka, Małgorzata Kowalska, Przemysław Krysiński (Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2014), 93–105.

⁴ Na tego typu pytania odnoszące się do typologizacji i znaczenia dokumentów osobistych w ich najszerszym anglosaskim rozumieniu jako „pisanie o życiu” (*life writing*) próbuje odpowiedzieć Christopher F. Laferl we wstępie do znakomitego zbioru najistotniejszych dla badań nad egodokumentami tekstów – Anja Tippner, Christopher F. Laferl, *Texte zur Theorie der Biographie und Autobiographie* (Stuttgart: Reclam, 2016), 9–41. Tam też obszerna literatura przedmiotu do aktualnych badań na świecie.

ponowoczesnych form wypowiedzi osobistej wymagających odrębnych multimodalnych i dyskursywnych metod badawczych. Jednak od co najmniej trzech dekad do żydowskich egodokumentów zaliczają się również zapisy osobistych historii mówionych (*oral history*) w formacie audio i/lub wideo⁵. Najistotniejszy zbiór tego gatunku zawiera zapisy relacji świadków Zagłady Żydów europejskich. Ich systematyczne kolekcjonowanie zainicjowane zostało przez Fundację Shoah ze Stanów Zjednoczonych, posiadającą obecnie największe archiwum audiowizualnych zapisów historii mówionych.

Na marginesie warto dodać, że nagrania te w wielu przypadkach stały się jednocześnie ostatnim świadectwem wernakularnego języka jidysz, stanowiąc w tym sensie szczególnie chroniony „dokument osobisty” całej społeczności Żydów wschodnioeuropejskich posługujących się tym językiem⁶. W tym przypadku zapis w języku jidysz jest bardzo istotny, język pełni tu bowiem funkcję indeksykalną, stając się istotnym elementem wyrażania siebie przez nadawcę, jakim jest tu społeczność żydowska świadomie upatrująca wykładnika swej tożsamości kulturowej właśnie w języku jidysz. Należy tu zwrócić uwagę na fakt, że w każdym indywidualnym przypadku, gdy autorem dokumentu osobistego jest osoba wielojęzyczna, jej decyzja o posłużeniu się konkretnym językiem z własnego repertuaru lingwistycznego wiele mówi nie tylko o jego autorze, lecz również o ewentualnym adresacie, a także o funkcji języka w obszarze określonych domen społecznych⁷. Sam wybór języka niejednokrotnie może być

⁵ Warto w tym miejscu przypomnieć, że pierwsze nagrania audio świadków Zagłady pochodzą już z połowy lat czterdziestych XX w. Były one zbierane przez amerykańskiego psychologa Davida P. Bodera w obozach przesiedleńczych jako materiał badawczy, a następnie opublikowane w: David P. Boder, *Topical autobiographies of displaced people: recorded verbatim in displaced persons camps, with a psychological and anthropological analysis* (Los Angeles, Calif., 1950–1957); więcej informacji na ten temat zob. Ewa Geller, *Warschauer Jiddisch* (Tubingen: Niemeyer Verlag 2001), 52, przypis 20.

⁶ Wszystkich świadectw w archiwach w Shoah Foundation jest obecnie 51 438, jidyszowe stanowią zaledwie niewielki ułamek tego potężnego zbioru. Jak informuje odpowiedni zapis na stronie fundacji: „In the Visual History Archive, 554 testimonies are conducted purely in Yiddish. Seventy-eight interviews are conducted in both Yiddish and another language, such as Polish, Spanish or Russian”, dostęp 9.06.2017, <http://sf.usc.edu/vha/about>.

⁷ W socjolingwistyce domeną językową – termin *notabene* wprowadzony przez amerykańsko-żydowskiego socjolingwistę i badacza języka jidysz Joshuę Fishmana – nazywa się obszar tematyczny (np. sprawy zawodowe vs. prywatne, kwestie religijne vs. polityczne) i/lub okoliczności społeczno-sytuacyjne wypowiedzi (sytuacja oficjalna vs. nieformalna), w których osoba dwu-/wielojęzyczna używa zwyczajowo, nawykowo lub ze względów narzuconej polityki językowej danego kraju konkretnego „przypisanego” do niej języka. Podczas wywiadów z osobami wielojęzycznymi często można zaobserwować zjawisko przechodzenia z jednego języka na drugi w zależności od poruszanej tematyki, por. Ewa Geller, *Warschauer Jiddisch*, 37–41. Więcej ogólnie na temat wielojęzyczności i tożsamości zob. np. Krystyna Pawlak-Wróblewska, *Język – tożsamość – imigracja. O strategiach adaptacyjnych Polaków zamieszkałych we Francji w latach osiemdziesiątych XX wieku* (Warszawa: Instytut Romanistyki UW, 2004); szczegółowo o wielojęzyczności i tożsamości Żydów wschodnioeuropejskich zob. np. Benjamin Harshav, *The Meaning of Yiddish* (Berkeley: University of California Press, 1990).

narzucony przez okoliczności społeczno-sytuacyjne powstawania tekstu-komunikatu, takie jak antycypowana znajomość wybranego języka przez odbiorcę, podejmowana tematyka, publiczny lub prywatny rodzaj komunikatu i inne. Jest to zazwyczaj decyzja znacząca także dla samego tekstu. Zwłaszcza wypowiedź osobista w języku jidysz, który rzadko był jedynym językiem autora, posiadając dodatkowo funkcję deklaracji tożsamościowej, przypisuje samemu językowi te dodatkowe zadania. Widać to zwłaszcza przy porównaniu relacji osobistych odnoszących się do tych samych faktów, które wyrażone w różnych językach, (endogenicznym) „żydowskim” i (egzogenicznym) nieżydowskim, mogą zawierać zgoła odmienne treści. Interpretacja tekstu osobistego, zarówno w wypowiedzi ustnej, jak i pisemnej, przez osobę mającą do dyspozycji więcej niż jeden język, powinna tę znacznikową funkcję języka, uwydatniającą się częstym przechodzeniem z jednego języka na drugi (przełączanie kodu), nie tylko uwzględnić, ale i odpowiednio uwypuklić i zinterpretować.

Prawda obiektywna, prawda autora i prawda interpretatora

Badacz odwołujący się do źródeł osobistych, oprócz trudności związanych z samym materialnym pozyskaniem oraz weryfikacją autentyczności i znaczenia dokumentu, natrafia ponadto na zarzuty natury metodologicznej. Niejednokrotnie podważają one zasadność wyprowadzania na podstawie jednostkowych historii osobistych wniosków i generalizacji dotyczących epok, zjawisk, trendów kulturowych, zwłaszcza gdy na ich podstawie próbuje się kształtować „pamięć zbiorową” lub forsować określoną „politykę historyczną”. Spór ten od dawna toczy się wśród historyków i socjologów, nie jest on jednak przedmiotem moich rozważań jako językoznawcy. Niemniej warto przytoczyć w tym miejscu, choćby najbardziej ogólnie, główne zarzuty metodyczne stawiane badaniom opartym na dokumentach osobistych prowadzonych z zastosowaniem metody biograficznej. Przede wszystkim akcentowany jest skrajny subiektywizm autorów i autorek dokumentów osobistych, zależność od chwilowego nastroju, niejednokrotnie brak odpowiednio szerokiej wiedzy czy wręcz ignorancja przy opisywaniu faktów, dalej fragmentaryczność, przypadkowość i anegdotyczność podejmowanych przez nich tematów. Najpoważniejszą trudnością badawczą jest jednak rozpoznanie intencji autora egodokumentu oraz stosowanych przez niego mniej czy bardziej świadomie rozmaitych technik autoprezentacji, graniczących niekiedy z konfabulacją, tym samym poważających jego wiarygodność.

W tym miejscu rodzi się podstawowe pytanie: czy w dokumencie osobistym liczy się przede wszystkim tzw. prawda obiektywna, czy bardziej istotny jest stan świadomości i intencja autora. Czy pamiętając o tym, że najważniejszą funkcją egodokumentu nie jest odwzorowanie rzeczywistości, lecz wyrażenie siebie i postrzeganego świata, należy przyjąć, iż sformułowane

przez francuskiego badacza Philippe'a Lejeune'a w jego rozważaniach o „pakcie autobiograficznym” założenie odbiorcy o jedności autora, narratora i bohatera wystarczy, aby tekst spełniający te warunki uznać za „prawdomówny” dokument osobisty⁸? W przypadku autobiografii Lejeune wprowadza dodatkowo pojęcie „paktu referencjalnego”, rozumianego jako niepisana umowa zawarta między autorem a czytelnikiem, że ten pierwszy w swym tekście osobistym zawarł prawdę i tylko prawdę. Jednak nie wszystko co ma „referencjalne” odniesienie do przeżytej rzeczywistości musi być zgodne z tzw. prawdą obiektywną, gdyż autor opisując fakty ze swego życia, jednocześnie przepuszcza je przez filtr własnej osobowości, temperamentu, socjalizacji, poglądów, aspiracji czy wreszcie własnego doświadczenia życiowego. W sprawie poszukiwania prawdy w dokumentach osobistych Lejeune daje jasną odpowiedź: „autobiograf nie jest kimś, kto mówi prawdę o swoim życiu, ale kimś kto powiada, że ją mówi”⁹. Nie tylko nie można od niego oczekiwać przekazywania prawdy obiektywnej o przeszłości w zakresie, w jakim można by się tego spodziewać od np. faktografa czy reportera, lecz z góry należy zrezygnować z jej poszukiwania w autobiografii na rzecz odkrywania intencji autora, które stoją za takim, a nie innym sposobem przedstawiania i interpretowania zawartych w niej odniesień do doświadczanej przez niego rzeczywistości¹⁰.

Autor, tekst, odbiorca

Na gatunek tekstu określony tu jako dokument osobisty wpływa – jak widzimy – bardzo wiele czynników niedających się zweryfikować w sposób intersubiektywny. To zaś może stwarzać nieograniczone pole interpretacyjne, a tym samym podważać naukowość takiego podejścia badawczego. Powyższe wątpliwości każą zatem poszerzyć obszar refleksji nad dokumentem

⁸ Philippe Lejeune, „Pakt autobiograficzny”, *Teksty: teoria literatury, krytyka, interpretacja*, 23 (1975): 32. Por. też Paweł Rodak, „Autobiografia i dziennik osobisty jako przedmiot badań Philippe'a Lejeune'a”, wstęp do „*Drogi zeszycie...*”, „*drogi ekranie...*”. *O dziennikach osobistych*, Philippe Lejeune, tłum. Agnieszka Karpowicz, Magda Rodak, Paweł Rodak, wybór, wstęp i oprac. Paweł Rodak (Warszawa: WUW, 2010), 13.

⁹ Lejeune, cyt. za Rodak, „Autobiografia”, 14.

¹⁰ „Dla autobiografii jest rzeczą niezbędną, aby pakt referencjalny był zawarty i dotrzymywany, ale nie jest wcale konieczne, by rezultat osiągał ściśle podobieństwo. W świetle czytelniczych kryteriów może być on źle dotrzymywany, ale nie przekreśla to referencjalnej wartości autobiografii, jak to miałyby miejsce w przypadku tekstów historycznych lub dziennikarskich”, Lejeune, *Pakt autobiograficzny*, 43. Kwestia nieuchwytnych granicy między prawdą a fikcją w badaniach nad egodokumentami jest podnoszona w licznych publikacjach; na rolę intencji autora w tekstach autobiograficznych zwraca uwagę m.in. Pierre Bourdieu w tekście *Die biographische Illusion* (tłumaczonym z oryg. francuskiego „L'illusion biographique”, *Actes de la recherche en sciences sociales*, 62–63 (1986): 69–72 zamieszczonym w antologii tekstów Anji Tippner, Christophera F. Laferla, *Texte zur Theorie*, 235–250); próbę metodologicznego rozwiązania tego problemu podejmuje Gérard Genette w tekście zamieszczonym w tym samym tomie pt. *Fiktionale Erzählung faktuale Erzählung*, 254–275.

osobistym poza sferę badań społecznych, kulturoznawczych i literaturoznawczych, o filozofię, psychologię, kognitywistykę czy w końcu „czystą” lingwistykę, nadając badaniom nad dokumentem osobistym zdecydowanie wymiar interdyscyplinarny i wieloobszarowy. Po tej konstatacji staje się jasne, że przy dogłębnej interpretacji tekstów osobistych nie możemy ograniczyć się jedynie do własnej intuicji i powierzchownej wiedzy z dyscyplin pokrewnych. Niezbędna staje się współpraca badacza ze specjalistami z tych dyscyplin albo świadome zajęcie się zaledwie jednym aspektem badanego dokumentu i prześledzenie go metodami przyjętymi dla własnej dyscypliny naukowej. Zauważmy przy tym, iż pytania badawcze najczęściej dotyczą usytuowania autora dokumentu osobistego w jego szeroko rozumianych kontekstach historycznym i sytuacyjnym, sam tekst spychając jednocześnie na margines rozważań. Jest to dość powszechna postawa, charakterystyczna wśród większości przedstawicieli nauk historycznych i społecznych, dla których tekst dokumentu pełni w istocie jedynie funkcję przekąźnika określonych treści o świecie.

Kompromisem dającym możliwość uwzględnienia wielowymiarowości dokumentu osobistego w jego trzech najważniejszych aspektach: nadawcy, tekstu i odbiorcy jest, jak się zdaje, podejście filologiczne. W przeciwieństwie do metody biograficznej, gdzie w centrum zainteresowania jest autor/nadawca, w metodzie filologicznej punktem wyjścia dla badacza staje się sam tekst. Nie chodzi przy tym o metody przeciwstawne, lecz alternatywne, przyjmujące inne punkty wyjścia i ogniskujące się wokół innych pytań badawczych, tym samym używające innych narzędzi do analizy danych zawartych w dokumencie osobistym. Jedno łączy obie metody, są one tak samo niedookreślone i trudno definiowalne. Należy przy tym pamiętać, że metoda filologiczna ma nieporównanie dłuższą historię. Najczęściej – choć z gruntu niesłusznie – redukowana jest do krytycznej edycji tekstu, co wyrasta właśnie z prawdziwej tradycji stosowania metody filologicznej do rekonstrukcji i porównywania różnych wersji tekstów w badaniach historycznych i historyczno-literackich. Dziś nawet w tej zacnej funkcji sytuowana jest raczej na obrzeżu wielkiej humanistyki. Tymczasem będąca naczelnym zadaniem filologii dogłębna analiza warstwy językowej każdego tekstu, a dokumentu osobistego w szczególności, dostarczyć może nie tylko nowej perspektywy interpretacyjnej, lecz przede wszystkim danych bardziej zobiektywizowanych, które mogą istotnie wzmocnić zasadność wniosków wyciąganych jedynie na podstawie analizy biograficznej dokumentu.

W literaturoznawstwie próbę opracowania nowoczesnej metody filologicznej analizy tekstów narracyjnych na potrzeby odróżnienia autorów fikcyjnych od faktycznych zaprezentował np. Gérard Genette. Wprowadzone przez niego pięć kategorii testujących tekst pod kątem fikcyjności należą dziś w badaniach światowych do obowiązkowego repertuaru

literaturoznawstwa strukturalnego¹¹. W swym podejściu metodologicznym Genette odcina się jednak od wypracowanych przez współczesne językoznawstwo teorii aktów mowy, niezbędnych dla rozumienia wypowiedzi umiejscowionej w określonym kontekście, przyczyniając się *nolens volens* do, nieuprawnionego moim zdaniem, podziału filologicznych badań nad tekstem na literaturoznawcze i językoznawcze, gdyż w obu przypadkach w centrum ich zainteresowania stoi język i jego funkcje komunikacyjne.

Funkcje języka

Przy stale obniżającej się randze filologii jako podstawowej dyscypliny naukowej, spychanej przez nauki społeczne i antropologię kultury na margines coraz mniej przydatnej wiedzy pomocniczej, warto by może wrócić do jej pierwotnych źródeł i powinności. Choć narzędzia pracy filologa na przestrzeni tysiącleci radykalnie się zmieniały, to jednak zgodnie z etymologią nazwy przedmiotem jej poznania od starożytności po czasy współczesne pozostaje *logos*. Rozumiany w zestawieniu z *filos* jako umiłowanie słowa i przeniesiony na uporządkowaną wielość słów układającą się w *tekst*, w konsekwencji oznacza *język* jako narzędzie mowy. Tym samym w centrum zainteresowania filologii stoi język i wszelkie jego użycia. Tak szeroko zakreślony przedmiot badań tkwiący już w samej nazwie filologii został współcześnie po części zawłaszczony przez przedstawicieli innych dyscyplin, ale i częściowo świadomie zarzucony, a nawet zapomniany przez samych filologów¹².

Metody badań filologicznych ukazują w pełni swoją wielorakość i rzeczywisty obszar zastosowania w momencie trywialnej z gruntu konstatacji o wszechobecności języka. Dla wielu dziedzin humanistyki język stał się jak powietrze – przezroczysty i niezauważalny. Od tysięcy lat mowa jest naturalnym elementem codziennej aktywności gatunku ludzkiego, a język to środek komunikacji międzyjednostkowej, która stanowi podstawę, a może nawet warunek kształtowania się życia społecznego. Język traktowany jest jako „dane” człowiekowi naturalne, a przez wielu uważane nawet za wrodzone, narzędzie transmisji informacji. Jego istotnej roli nie dostrzega się aż do momentu, gdy zawiedzie w swej podstawowej funkcji komunikacyjnej. W przypadku pracy nad egodokumentem zdarza się to na przykład, gdy fragment tekstu jest zniszczony, nieczytelny, lub – w wypowiedzi ustnej – zniekształcony przez hałas otoczenia, emocje czy niedyspozycje sensoryczno-motoryczne nadawcy.

¹¹ Chodzi tu o kategorie, które w tłumaczeniu na jez. pol. odpowiadają następującym pojęciom: *porządek, prędkość, częstotliwość, sposób, głos*, por. Genette, *Fiktionale Erzählung*.

¹² Szczegółowo o zmieniających się zadaniach filologii oraz wielości metod filologicznych z punktu widzenia współczesnej polonistyki zob. Dorota Heck, „Problem filologii. Metoda filologiczna – dzisiaj?”, *Litteraria XXXVII* (2009): 7–18.

O istocie języka przypominamy sobie, gdy napotykamy na wyraz lub sekwencję nieznaną lub niezrozumiałą dla badacza wyrazów w kontekście innych słów tekstu. Najczęściej język jako zewnętrzny i autonomiczny system znaków symbolicznych daje znać o sobie, gdy otrzymany w formie pisanej lub mówionej komunikat zakodowany jest w języku, do którego nie znamy klucza¹³. Dopiero wówczas sięgamy po wiedzę filologiczną specjalisty od języka i jego wytworów. Tymczasem język można porównać do uniwersum, w którym zawieszony jest życie umysłowe, społeczne i kulturowe człowieka.

Zasięg zainteresowań filologii od zawsze obejmował obszar społeczny i psychologiczny związany z nadawcą i odbiorcą, obszar kognitywny związany z percepcją rzeczywistości pozajęzykowej oraz obszar semiotyki i lingwistyki związany z zakodowaną w znakach językowych i ich porządku transmisją wiedzy o świecie między nadawcą a odbiorcą. Niemniej aż trudno uwierzyć, że dopiero niespełna sto lat temu austriackiemu psychologowi i filozofowi języka Karlowi Bühlerowi po raz pierwszy udało się spójnie opisać całościowy obszar oddziaływania mowy ludzkiej. Zamieścił go w swoim genialnie prostym modelu funkcji języka, znanym pod niemiecką nazwą *das Organonmodell*¹⁴. W trzech funkcjach komunikacyjnych języka zaproponowanych przez Bühlera, tj. referencyjnej (symbolicznej) lub przedstawieniowej – zorientowanej na rzeczywistość pozajęzykową, ekspresywnej – sygnalizującej nastawienie do niej nadawcy i impresywnej – zorientowanej na oddziaływanie na odbiorcę komunikatu językowego zawiera się cały ogromny obszar zagadnień, do których zbadania powołana jest filologia jako nauka o języku, jego wytworach i użytkownikach¹⁵. W tym szerokim sensie metoda filologiczna wykracza daleko poza krytykę i edytorstwo, stając się hermeneutyczną eksplikacją tekstu.

Perspektywa Bühlerowska jest szczególnie istotna w przypadku dokumentów osobistych, gdzie wszystkie trzy elementy współgrają ze sobą w szczególnie wyrazisty sposób. Niestety i w tym podejściu język dokumentu nazbyt często sprowadza się do roli przekaźnika treści, pozostawiając jego pozostałe funkcje na uboczu refleksji. Postawa taka reprezentowana jest także przez badaczy literatury, sprzyjając – jak wspomniano powyżej – pogłębianiu się separatyzmu między tzw. podejściem literaturoznawczym a językoznawczym do tekstu. Ten nienaturalny z gruntu podział przejawia się już w samej genealogii tekstów i ich typologizacji według odmiennych kryteriów, czego wyrazem jest wyodrębnienie się genealogii i tekstologii

¹³ O problemach i błędach występujących przy tłumaczeniu i interpretacji lingwistycznej relacji świadków i dokumentów osobistych w języku jidysz por. Ewa Geller, „The Perils of Idealizing Yiddish”, w: *Yiddish After the Holocaust*, red. Joseph Sherman (Oxford: Boulevard, 2004).

¹⁴ Por. Karl Bühler, *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache* (Stuttgart: G. Fischer, 1999), 28.

¹⁵ Więcej na temat tej i innych koncepcji funkcji języka por. np. Renata Grzegorzczkova, *Wstęp do językoznawstwa* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2007), 46–62.

literaturoznawczej i lingwistycznej, jako quasi-niezależnych dziedzin. A to pośrednio zwalnia badaczy obu dyscyplin od wypracowania wspólnych, zobiektywizowanych filologicznych metod badawczych, w których centrum stoi tekst.

Tekstologiczne metody pracy badacza dokumentów osobistych

W badaniach nad językiem jedynie materialne świadectwo jego użycia, tj. tekst rozumiany tu zarówno jako wypowiedź pisemna, jak i ustna, poddaje się badaniu naukowemu. Wnioski na temat stanu ducha i intencji autora, prawdy o opisywanym przez niego świecie oraz faktycznego, a nie jedynie zamierzonego oddziaływania tekstu na odbiorcę mogą być zatem tylko pochodną umiejętnego rozpoznania elementów i środków językowych zawartych materialnie w badanym tekście i ich „fachowej” interpretacji. O ile w lekturze tekstów fikcjonalnych znajomość tych środków, ich funkcji i metod ich analizy nie jest konieczna, gdyż – ogólnie rzecz ujmując – tego typu teksty niejako z definicji dopuszczają indywidualny „intuicyjny” sposób odbioru, o tyle w przypadku tekstu mającego charakter dokumentu znajomość ta staje się po prostu niezbędna. Dlatego poniżej chciałabym krótko zaprezentować niektóre z nowoczesnych metod i narzędzi analitycznych wypracowanych przez współczesne językoznawstwo, m.in.: lingwistykę korpusową, teorię aktów mowy, lingwistykę tekstu, fonologię i lingwistykę kontaktową, które powinny wejść do instrumentarium badacza i badaczki dokumentów osobistych.

Dzięki lingwistyce korpusowej i komputerowej wypracowano lub udoskonalono bardzo poręczne techniki statystyczne, takie jak stylometria, przydatna przy identyfikacji i potwierdzeniu autentyczności tekstów. Istnieje ciekawa metoda badania gęstości leksykalnej tekstu, którą oblicza się, porównując stosunek wyrazów autosemantycznych do wyrazów funkcyjnych, lub analiza stosunku liczby leksemów do liczby ich słowoform ($TTR = \text{type}/\text{token ratio}$). Techniki te nie tylko umożliwiają identyfikację autora lub przypisywanego mu tekstu, pozwalają także ocenić bogactwo i rodzaj używanego przez niego słownictwa. Pośrednio dostarczają tym samym zobiektywizowanych wskaźników pozwalających określić m.in. stopień jego wykształcenia (np. na podstawie wyrazów przynależących do określonego rejestru języka), odczytania (np. na podstawie wyrazów książkowych), poziomu wiedzy o opisywanym zjawisku (np. na podstawie wyrazów fachowych, pól semantycznych lub ram pojęciowych) czy w końcu nastawienia do opisywanych zdarzeń czy osób (np. na podstawie wyrazów nacechowanych emocjonalnie).

Czysto lingwistyczna, tj. odnosząca się do samej materii językowej analiza tekstu pozwala wesprzeć teorię aktów mowy, wskazując na ukryte lub jawne wykładniki intencji autora lub zastosowane przezeń techniki autoprezentacji. Jest to narzędzie szczególnie istotne

w przypadku dokumentów osobistych, pomocne przy weryfikacji kreowanego przez autora i narratora w jednej osobie wizerunku samego siebie jako bohatera własnej opowieści. Językowymi wskaźnikami autoprezentacji, takiej jak autopromocja czy ingrაცja, tj. technik manipulacyjnych służących pozyskiwaniu podziwu czy sympatii odbiorcy, są m.in. częstość użycia zaimków osobowych odnoszących się odpowiednio do nadawcy i do odbiorcy, pole semantyczne rzeczowników, jakimi nadawca sam siebie określa, rodzaje czasowników odnoszące się do jego działań i tym podobne językowe środki wyrazu¹⁶. Pragmalingwistyczna analiza tekstu polega m.in. na wyłuskiwaniu i opisywaniu funkcji illokucyjnych, ukrytych np. za pomocą tego typu środków wyrazu. Autor posługuje się nimi w celu osiągnięcia swego celu komunikacyjnego, tj. wywołania określonego nastawienia odbiorcy do „wyreżyserowanego” w mniej lub bardziej świadomy czy wyrafinowany sposób przez nadawcę komunikatu, w czym przejawia się funkcja impresywna języka.

Tekstologia lingwistyczna pozwala z kolei zbadać jakość językową dokumentu pod kątem jego tekstualności¹⁷. Składają się na nią dwa czynniki: kohezja, tj. spójność tekstowa osiągnięta za pomocą środków formalnych, oraz koherencja, czyli spójność semantyczno-strukturalna tekstu. Przebadanie zastosowanych w tekście formalnych środków językowych, takich jak przykładowo rekurencja lub substytucja wyrazów kluczowych, użycie odpowiednich form czasów gramatycznych, głos metatekstowych, zaimkowych anafor i katafor, pozwalają na prześledzenie dyscypliny kognitywnej oraz procesu twórczego autora tekstu. Z kolei izotopia semantyczna tekstu wyrażająca się w obrębie określonych dla danej tematyki ram i schematów pojęciowych (*frames and scripts*) lub prześledzenie rodzajów zastosowanych presupozycji czy wreszcie trzymanie się reguł konwersacyjnych pomoże w odtworzeniu językowego obrazu świata, a tym samym konceptualizacji rzeczywistości pozajęzykowej, do jakiej odwoływał się autor tekstu.

Schodząc poziom niżej w badaniach nad systemem językowym uwidocznionym w danym tekście, warto przyjrzeć się funkcji pojawiających się w nim liter (grafemów) w tekście pisanym i/lub głosek (fonemów) w tekście mówionym. Badanie graficzno-fonetycznej warstwy tekstu, zwłaszcza w przypadku dokumentów rękopiśmiennych, pozwala na odtworzenie lokalnego wariantu i rejestru języka, którym posługiwał się jego nadawca. To z kolei umożliwia usytuowanie autora lub autorki tekstu w krajobrazie dialektalnym, socjalnym lub etnicznym. Jeszcze lepiej udaje się to oczywiście przy szczegółowej analizie zapisów dźwiękowych. Badania

¹⁶ Językowe działania autoprezentacyjne z punktu widzenia tzw. mediolingwistyki interesująco i szczegółowo przedstawiła Kinga Zielińska, *Druga twarz tabloidu* (Warszawa: Instytut Germanistyki UW, 2016), 167.

¹⁷ Por. prace Jerzego Bartmińskiego zawierające zarówno klasyczne, edytorskie „działania na tekście”, jak i nowsze metody badań tekstologicznych zawarte zwłaszcza w pracy: Jerzy Bartmiński, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, *Tekstologia* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2010).

tego typu – *notabene* wykorzystywane również w kryminalistyce – mogą dostarczyć dowodów na przynależność językową autora (m.in. na podstawie tzw. obcego akcentu) i są szczególnie przydatne przy określaniu pierwszego języka lub języka ojczystego osoby deklarującej jego natywną znajomość. W kontekście żydowskim, gdzie wielojęzyczność jest normą, ma to zastosowanie np. przy określaniu języka dziedziczonego (*heritage language*), tj. takiego, którym mówiło otoczenie we wczesnym dzieciństwie autora relacji, a który został następnie wyparty lub stłumiony przez inny język. Wątek ten często pojawia się w biograficznej historii mówionej, gdzie lingwistycznym deklaracjom nadawcy przeczą fakty ukryte w warstwie fonetycznej jego wypowiedzi, demaskując zastosowaną przez niego strategię autoprezentacyjną.

W tym miejscu warto podkreślić szczególną rolę dokumentów osobistych w języku jidysz jako niezwykle cennego źródła wiedzy o rzeczywistym uzusie językowym w określonym miejscu i czasie. Zauważmy, że jidysz jako jeden z dwóch wewnątrzgrupowych języków żydowskich w Europie Środkowo-Wschodniej cieszył się znacznie niższym prestiżem niż hebrajski. Uważany był za utylitarny język pomocniczy, który przez wieki rozwijał się w sposób naturalny bez ingerencji instancji kodyfikujących i preskryptywnych. Faktycznie dopiero w drugiej dekadzie XX w. zaczęły pojawiać się działania zmierzające do jego standaryzacji¹⁸. Teksty osobiste pisane w jidysz, jako piśmiennictwo przeznaczone na użytek osobisty, w przeciwieństwie do tekstów przeznaczonych do publikacji nie były z założenia poddawane dodatkowej redakcji wygładzającej chropowatości, przejęzyczenia, obce naleciałości czy odchylenia od powstającej dopiero normy. Zawierają one zatem na ogół zapis rzeczywistego, naturalnego i swobodnego języka, pozbawionego sztywnego gorsetu poprawnościowego. To zaś pozwala historykowi języka na zaobserwowanie, a następnie wyjaśnienie kierunku zmian i przyczyn jego rozwoju. Z kolei błędem i anachronizmem byłoby porównywanie takiego „naturalnego” świadectwa użycia języka ze współczesnym standardem języka jidysz (tzw. standard YIVO), wprowadzonym na szerszą skalę dopiero po okresie, w którym dokumenty te powstały.

Wcześniej była już mowa o potrzebie stosowania metod socjolingwistycznych badających m.in. tożsamościową rolę języka oraz funkcjonalne zadania poszczególnych języków w życiu społecznym jednostki lub grupy wielojęzycznej. W tym miejscu należy jeszcze wspomnieć o rozwiniętych metodach lingwistyki kontaktowej badających warunki przełączania kodów (*code switching*), jego podstawy psycholingwistyczne i skutki dla zmieniającego się systemu językowego jednostki lub całej grupy.

¹⁸ Należy jednak wspomnieć w tym miejscu o pierwszej, choć zakończonych niepowodzeniem próbie skodyfikowania i ustandaryzowania jidysz przez twórcę esperanto Ludwika Zamenhofa; więcej na ten temat Ludwik Zamenhof, „Zarys gramatyki języka nowożydowskiego (żargonu)”, w: *Ludwik Zamenhof wobec „kwestii żydowskiej”*. Wybór źródeł, oprac. Agnieszka Jagodzińska, Ewa Geller (Kraków/Budapeszt: Austeria, 2012).

Powyżej przedstawiono zaledwie kilka konkretnych technik badawczych, wypracowanych przez nowoczesne językoznawstwo, które mogą i powinny znaleźć zastosowanie w filologicznej metodzie badania dokumentów osobistych. Wychodząc od analizy materii językowej, badacz umiejętnie interpretując jej wyniki, może dostarczyć zobiektywizowanych danych pozwalających na pogłębione i intersubiektywne powiązanie wszystkich elementów zaangażowanych w komunikat, jaki stanowi dokument osobisty: tj. jego nadawcy, tekstu i odbiorcy.

Podsumowanie

Bez względu na ich formę – graficzną czy audialną – w badaniach naukowych wykorzystujących tradycyjne dokumenty osobiste stosuje się zasadniczo dwa podejścia: tzw. metodę biograficzną oraz metodę filologiczną¹⁹. Pierwsza, zapoczątkowana w naukach społecznych, została przeniesiona na inne dziedziny humanistyki, dlatego zainteresowanie badaczy skupia się na nadawcy jako reprezentancie określonej formacji społecznej. Podejście filologiczne z kolei powinno zakładać, że punktem wyjścia i centrum uwagi badacza jest tekst. Na ogół jednak większość badań odwołujących się do metody filologicznej skupia się jedynie na treści przekazu dokumentu. Poprzestają one tym samym na płaszczyźnie funkcji symbolicznej, tj. przedstawieniowej i referencyjnej języka, odnoszącej się do opisu zjawisk świata zewnętrznego, pomijając dwie pozostałe jego funkcje, które w przypadku dokumentu osobistego odgrywają bodaj istotniejszą rolę. W egodokumencie znak językowy staje się przede wszystkim znakiem indeksykalnym, a w terminologii Karla Bühlera – symptomem wskazującym na „wewnętrzny stan” nadawcy wypowiedzi, zgromadzone przez niego w trakcie socjalizacji doświadczenie życiowe i wiedzę o świecie, a także cechy osobowe nadawcy, którym jest – zgodnie z paktem autobiograficznym Lejeune’a – autor, narrator i bohater dokumentu w jednej osobie.

Badacze tekstów osobistych posługujący się metodą filologiczną mają świadomość trudności interpretacyjnej zarówno samej materii językowej zawartej w tekście, jak i znaczenia użycia języka w danym kontekście, z określoną intencją i celem komunikacyjnym nadanymi przez autora. Należy przy tym pamiętać, że użycie języka będącego immanentną częścią mowy ludzkiej, w przeciwieństwie do samego systemu językowego manifestującego się w tekście, nie poddaje się weryfikacji materialnej. Interpretacja aktu mownego opiera się zatem przede wszystkim na intuicji badacza, jego własnym doświadczeniu biograficznym oraz wiedzy o świecie. Natomiast przebadanie warstwy materialnej języka tekstu za pomocą

¹⁹ Choć używam tu retorycznie liczby pojedynczej, jest oczywiste, że nie ma jednej metody biograficznej czy filologicznej, chodzi tu bardziej o zespół narzędzi i metod badawczych o nachyleniu jakościowym w przypadku pierwszej i ilościowym w przypadku drugiej.

zobiektywizowanych, strukturalnych metod lingwistycznych lub literaturoznawczych (np. Genette'a) pozwala na wydobycie jego funkcji indeksykalnej, połączonej więzami przy czynowo-skutkowymi z autorem tekstu. Zastosowane zaś przez autora mniej czy bardziej świadomie środki językowe wpływają na odbiór jego tekstu. Gdy zaś odbiorcą dokumentu osobistego jest badacz, skrupulatne rozpoznanie wszystkich jego funkcji za pomocą odpowiednich narzędzi i metod staje się wręcz warunkiem poprawności postulowanych przez niego interpretacji i płynących z nich wniosków.

Bibliografia

- Bartmiński, Jerzy, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska. *Tekstologia*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2010
- Bednarz-Łuczewska, Paulina, Michał Łuczewski. „Podejście biograficzne”. W: *Badania jakościowe. Metody i narzędzia*, red. Dariusz Jemielniak, 91–107. T. 2. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2012.
- Boder, David P. *Topical autobiographies of displaced people: recorded verbatim in displaced persons camps, with a psychological and anthropological analysis*. Los Angeles, Calif.: National Institute of Mental Health, 1950–1957.
- Bühler, Karl. *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*. Jena: G. Fischer, 1934 [3. wydanie (= *UTB für Wissenschaft*. 1159). Stuttgart: G. Fischer, 1999].
- Durkiewicz, Maciej. „Z pogranicza genologii i semiotyki przedmiotów: uwagi o pojęciu gatunku tekstu w nowych mediach”. W: *Współczesne oblicza komunikacji i informacji. Problemy, badania, hipotezy*, red. Ewa Głowacka, Małgorzata Kowalska, Przemysław Krysiński, 93–105. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2014.
- Geller, Ewa. *Warschauer Jiddisch*. Tübingen: Niemeyer Verlag, 2001.
- Geller, Ewa. „The Perils of Idealizing Yiddish”. W: *Yiddish After the Holocaust*, red. Joseph Sherman, 179–197. Oxford: Boulevard, 2004.
- Genette, Gérard. „Fikcyjne Erzählung faktuale Erzählung”. W: *Texte zur Theorie der Biographie und Autobiographie*, red. Anja Tippner, Christopher F. Laferl, 254–275. Stuttgart: Reclam, 2016.
- Giza-Poleszczuk, Anna. *Życie jako opowieść. Analiza materiałów autobiograficznych w perspektywie socjologii wiedzy*. Warszawa: Polska Akademia Nauk. Instytutu Filozofii i Socjologii, 1991.
- Grzegorzczkowska, Renata. *Wstęp do językoznawstwa*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2007.
- Harshav, Benjamin. *The Meaning of Yiddish*. Berkeley / Los Angeles / Oxford: University of California Press, 1990.
- Heck, Dorota. „Problem filologii. Metoda filologiczna – dzisiaj?”. *Litteraria XXXVII* (2009): 7–18. Dostęp 1.06.2017. <http://www.ifp.uni.wroc.pl/data/files/pub-200.pdf>.

- Juszczak, Stanisław. *Badania jakościowe w naukach społecznych. Szkice metodologiczne*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2013. Dostęp 20.06.2017. https://wydawnictwo.us.edu.pl/sites/wydawnictwo.us.edu.pl/files/badania_jakosciowe_-_czw_st.pdf.
- Kazimierska, Kaja, red. *Metoda biograficzna w socjologii. Antologia tekstów*. Kraków: Nomos, 2012.
- Kazimierska, Kaja, red. „Metoda biograficzna w naukach społecznych”. *Przegląd Socjologii Jakościowej* (2013), 4. Dostęp 13.11.2017. http://www.qualitativesociologyreview.org/PL/Volume24/PSJ_9_4.pdf.
- Lejeune, Philippe. „Pakt autobiograficzny”. *Teksty: teoria literatury, krytyka, interpretacja* 23 (1975), 5: 31–49. Dostęp 26.06.2017. [http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Teksty_teoria_literatury_krytyka_interpretacja/Teksty_teoria_literatury_krytyka_interpretacja-r1975-t-n5_\(23\)/Teksty_teoria_literatury_krytyka_interpretacja-r1975-t-n5_\(23\)-s31-49/Teksty_teoria_literatury_krytyka_interpretacja-r1975-t-n5_\(23\)-s31-49.pdf](http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Teksty_teoria_literatury_krytyka_interpretacja/Teksty_teoria_literatury_krytyka_interpretacja-r1975-t-n5_(23)/Teksty_teoria_literatury_krytyka_interpretacja-r1975-t-n5_(23)-s31-49/Teksty_teoria_literatury_krytyka_interpretacja-r1975-t-n5_(23)-s31-49.pdf).
- Lejeune, Philippe. „Drogi zeszyte...”, „drogi ekranie...”. *O dziennikach osobistych*. Tłum. Agnieszka Karpowicz, Magda Rodak, Paweł Rodak. Wybór wstęp i oprac. Paweł Rodak. Warszawa: WUW, 2010.
- Pawlak-Wróblewska, Krystyna. *Język – tożsamość – imigracja. O strategiach adaptacyjnych Polaków zamieszkałych we Francji w latach osiemdziesiątych XX wieku*. Warszawa: Instytut Romanistyki UW, 2004.
- Sarleja, Teresa. Z. „Metoda biograficzna w pracy socjalnej”. *Nauczyciel i Szkoła* 18–19 (2003), 1–2: 307–316. Dostęp 26.06.2017. [http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Nauczyciel_i_Szkola/Nauczyciel_i_Szkola-r2003-t1_2_\(18_19\)/Nauczyciel_i_Szkola-r2003-t1_2_\(18_19\)-s307-316/Nauczyciel_i_Szkola-r2003-t1_2_\(18_19\)-s307-316.pdf](http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Nauczyciel_i_Szkola/Nauczyciel_i_Szkola-r2003-t1_2_(18_19)/Nauczyciel_i_Szkola-r2003-t1_2_(18_19)-s307-316/Nauczyciel_i_Szkola-r2003-t1_2_(18_19)-s307-316.pdf).
- Tippner, Anja, Christopher F. Laferl, red. *Texte zur Theorie der Biographie und Autobiographie*. Stuttgart: Reclam, 2016.
- Zamenhof, Ludwik. „Zarys gramatyki języka nowożydowskiego (żargonu)”. W: *Ludwik Zamenhof wobec „kwestii żydowskiej”*. Wybór źródeł. Oprac. Agnieszka Jagodzińska, Ewa Geller, 45–132. Kraków/Budapeszt: Austeria, 2012.
- Zielińska, Kinga. *Druga twarz tabloidu. Językowe działania autoprezentacyjne podejmowane przez dzienniki Fakt i BILD-Zeitung jako przedmiot badań mediolingwistyki porównawczej*. Warszawa: Instytut Germanistyki UW, 2016. Dostęp 26.06.2017. https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/9861/Kinga_Zielinska_Druga_twarz_tabloidu%20druk.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- Znaniecki, Florian, William I. Thomas. *Chłop polski w Europie i Ameryce*. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1976 [oryg. ang. William I. Thomas, Florian Znaniecki. *The Polish Peasant in Europe and America*. Boston: Gorham Press, 1918–1920].

The modern philological methods in interpreting Jewish life writing

Summary

When using traditional life writing as source for scholarly research, one usually applies either the biographical or the philological method of analysis. For a researcher of the history of Polish Jews obtaining and deciphering such documents is already a challenging task; he or she should however choose and consciously apply just one of the above-mentioned methods in order to support any conclusions drawn from single life stories and any generalizations regarding the times, places, cultural phenomena and choices of the social groups in question. This paper describes the philological method's principles and scope in relation to Karl Bühler's classic Organon Model. It also presents several modern tools used in text linguistics and discourse analysis, all of which broaden the traditional understanding of the philological method thereby allowing a more objective interpretation of life writing practices.

Keywords

life writing, biographical method, philological method, Karl Bühler's Organon model, autobiographical contract, text linguistics, speech acts, Yiddish as a heritage language.

Translated by Ewa Geller

PROSIMY O CYTOWANIE TEGO ARTYKUŁU JAKO:

Ewa Geller, „Współczesne metody filologiczne w interpretacji żydowskich dokumentów”, *Autobiografia. Literatura. Kultura. Media* 1 (2017), 8: 23–38. DOI: 10.18276/au.2017.1.8-02